

TULÜ KODO: kari ja pika huulitsaga Vahtsõ-Petsere küla. Sibula Tiidu pildi'

Setomaa Sibereh: vahtsõ' üte huulitsaga külä'

Rahvaluulõ korjaja' olli' timahava suvõl jal'ki' kuu aigu Sibereh setokõisil küläh. Hait, Bulatnova ja Krestjansk olli' jo mineväst aastagast tutvva' külä', timahava kävemi viil Kijaih, Ostrovah, Vahtsõh-Petsereh ja Estonia külä inemisi kaemah. S'ookõrd kõnõlas KALKUNI ANDREAS veid'okõsõ seto küllist Siberih, mäantse nä s'ooilma aigu omma' ja koh nä omma'.

Minevä aastaga käve Eesti Rahvaluulõ Arhiiv üteh Eesti Kunsti Akadeemiaga edimäist kõrda Siberi setokõisi man rahvaluulõ korjamah. Piho Mare om ERMiga ja umaette pall'o kõrdu Siberi setokõisi man k'aunu', a rahvaluulõ arhiiv olõ-i innebidi k'aunu'. Õt setokõisi oll pall'o ja tüüd rohkõba ku vool'u, lätsimi timahava augustih viilkõrra tagasi.

Mineväl aastagal kävemi Eesti Rahvaluulõ Arhiivist Korbi Anuga katõgese, timahva olli' üteh viil Sibula Tiit Eesti Rahva Muusiumist ja Tuisu Astrid Eesti Rahvaluulõ Arhiivist. Minevä-aastanõ saak, mia Siberist rahvaluulõarhiivi korssimi oll suur: 70 tunni helüsalvõstuisi, 23 tunni videosalvõstuisi ja üle 900 pildi.

Ja timahavanõ saak olõ-sukugi väihäp. Tahas tenosõna' üldä' N Nikolaeva Veeralõ Krasnojarski Eesti seldsist, Demina Elsalõ Vahtsõst-Petserehst ja Jevsejevi Toolikulõ ja Galjalõ Bulatnova küläst, kiä' kõik avidi' meid ja murõhti' mi peräst.

Setokõisi Sibereh minek

Kõkõ vanõba' eesti külä' Sibereh omma' välläsaadõtuisi külä'. Krasnojarski kraih omma' sääntse' Suetuki ja Bulanka külä', koh viil täambä eesti kiilt kõnõldas. Setokõisi olõ-i Siberehe aet, nä omma' sinnä' esi' lännü'. 19. aastagasaa lõpul ja 20. aastagasaa algusõh oll Setomaal nii pall'o inemisi, õt maad jakku-s kõigilõ.

Ku Vinne tsaar paksõ Siberehe minejilõ ilma rahalda maad ja sõidurahha, oll pall'o tahtjit ja minejit. Ilma rahalda antu maa oll sääne asi, minka peräst jäeti umadsõ' maaha ja minti tõistõ ilma otsa uma elo pääl ja õnnõ otsma. Setokõisi elopaigast sai illos mägin ja mõtsanõ maa katõ suurõ iju

Maan ja Kaan vaihõl, Krasnojarski (innevanast Jenisseiski) liinast 150-160 kilomeetrit.

Edimält lätsivä' mehe' kotusit kaema, teivä' väiko elämiso ja tõiva'peräst perre' üteh. Mõnõl naka-s elo kuigi minemä, tõõsõl juhtu tii pääl õgasugumatsi häkelüisi ja mõni jovvaki-s Sibere väega tõistmuudu ja harinõmalda' eloga ar harinõda. Tõisil nakas hõste minemä, nii et kutsiva' viil umatsitki Kodo-Setomaalt hindä mano.

Edimäts'e elämiso' tetti sinnä' koh oll mõni läteh, ujakõnõ vai jõgi lähkoh. Edimält olli' sääntse' hajakülä muudu külä', talosit vai elämisi kutsuti sagõhõst Kodo-Setomaa külli perrä (Rainova huutar, Rõsna huutar).

Kolhoosi ajamine tähend Sibere setokõisi jaost ka tuud, õt elotarõ veeti ummist ilosist kotussit ütte pikkä küllä kokko. Sääntse' vahtsõ' külä' saiva' pikä' üte huulitsaga (Vahtsõh-Petsereh kats huulitsat) külä', koh tarõ' tii veereh üstõisõ kõrval saiva'. Haida külä om ütest otsast tõistõ nelli kilomeetrit pikk.

Seto' omma' uma kodumaad hõste meeleh pidänü. Suurõp jago olõ-i uma jalaga Kodo-Setomaalõ saanu', a õks om näil s'ooniaoni meeleh külä nime' kost näide vanõba' latsina' vai vanavanõba' vai vanavanavanõba' tull'i.

Setokõisi külä' Sibereh

Täambä om Krasnojarski kraih Partisanski rajoonih seto külä' Hait (Haidak), Bulatnova (Bulatnovka), Krestjansk (Krestjansk), perispall'o setokõisi eläs ka Perova (Partisanski) alõvah. Hait oll vanastõ illos keriko ja matusõaiaga seto küläkene, no' om kerik jo ammu' kommunistil ar laotõt, a külä püsüs.

Ku Hait sai 100 aastagatsõst, panti külä taadõ suu viirde suurpuust rist, õt tetäs kerik, a pääl tuud olõ-i midägi tett. Küläh om

pia 200 inemist, inäbä seto'. Küläh om koolimaja (kuul om muidõgi jo 1930. aastagist vinnekiilne), mia pandas tulõva aastaga kinni, nii õt Haida latsi (minevä aastaga oll koolih 26 last) naatas bussiga Imbese (Imbež) küllä kuuli viimä. Katõsa oppajat jäävä' ilma tööldä' ja kooli muusiumitarõkõsõ hoitja Jevseja Galja tiia-i, mia muusiumi kraamistki saama nakas.

Galja ja koolioppaja Leedo Liide omma' jo paar aastaka opanu' koolilatsilõ seto laulu. Koolilatsi laulupargi nimi om Kullõrkukk. Haida vana keriko hundamendi pääl om ehitet kultuurimaja. Kultuurimaja vedosnik om Kutšarenko Anna, nuur naane, kinkõl om meeleh esä jutussit, ja vidä seto naisi koori Lill.

Haidah om üts puut, midä pidä Bulatnova külä miis Kauba Elmar. Kats kõrda nädälh, iispäävä ja riide, lätt buss Imbesehe.

Bulatnova külä om väigokõnõ küläkene, viis kilomeetrit Haidast. Innebidi oll Bulatnovah kuul, a no' olõ-i ammuki inäp. Küläh om umbõs 25 inemist, päämätselt seto'. Bulatnova rahvas oll innebidi rohkõba ts'uhkna', a no' om kõik segi, kõik kõnõlõsõ' seto' vai vinne kiilt ja matva' kuuljit Haida. Padari mäe pääl om eestläisi matusõaid, a sinnä' inäp matõta-i ja kõik oma ar kasunu'. Õnnõ Bulatnova külä Kauba jago ja Leedo jago Haidast käävä' üts kõrd aastagah jaanipäävä aigu sinnä' matusõ pääl.

Tii-i mäantsit massinit sääl tetäs, a rahvas kõnõlõs, et sääl om «uraanat» ja õt liinal om väega suur ja illus matusõaid.

Krestjanski küläh om pia 70 inemist, suurõp jago om setokõisi vai mõtsikidõ juuriga. Külä om rajoonikeskusõlõ lähkoh ja veid'o tõistmuudu ku Hait ja Bulatnova. Krestjanski külä om lakõ maa pääl kokku veetü, olõ-i sääil viisilmä õi midägi. Innebidi oll küläh kuul ja kultuurimaja, no om õnnõ tarõ alalõ. Krestjanski külävanõp om seto naane Jevpanti külä taadõ suu viirde suurpuust rist, õt tetäs kerik, a pääl tuud olõ-i midägi tett. Küläh om

TÜTREPUJAGA: Semmeni Olli om Haida külä kõkõ suurõp sõnõlne.

Rajoonikeskusõh Partisanski vai seto muudu Perovah om kah peris pall'o setokõisi. Kolhoosi huulitsah omma' kõik setokõsõ', ütles'e Haida ja Krestjanski rahvas. A alõvah, koh suurõp jago inemisi kõnõlõs vinne kiilt, om lihtsa uma setost olõmist ar unõhtada'.

Perovah om ka muusium, kohe Krestjanski naase' omma' uma rõivakraami andnu'. Muusium

om sääne Vinne värki muusium, koh suurõp jagu kõnõlas sõast ja tapmisõst. Muuhulghah om sääil ka suur stend eestläest Ostrovka külä lähkost peri Puusepa Endelist, kinkast sai Esämaasõa kangõlanõ.

Krasnojarski kraih Mana rajoonih om setokõisi Narva küläh (kävemi sääil minevä aastaga), Kijai küläha ja Ostrovki küläh. Vanast oll siih viil suur ja illos setokõisi külä Koolubi, a no' om kõik Koolubi rahvas Kijaihtõ, Narva, Krasnojarskihe ja tiia-i kohe lännü'.

maja om Petsereh kinni pant, latsõ' käävä' üteh haholidõ latsiga Aleksandrovka küllä kuuli. Küläh om raamadukogo ja kats poodikõist. Petsere kõrval om Iskra külä, koh oll vanast kuulsa kommuuna, a no om paar suvõmaia ja olõ-i setokõisi jäänü'.

Vahtsõsõ-Petsere hädä ja õnn om tuu, õt timä kõrvalõ ehitedi 1950. aastagil salahanõ liin Krasnojarsk 45. Rahvas kõnõlas, õt Zelenogorsk vai Krasnojarsk 45 om väega illos ja ehitet suu pääl. A sinnä liina lasta-i üttegi võõrast, piat papõr olõma.

Petserehe paistusõ' Krasnojarsk 45 liina suurõ' korstna' ja Petsere noorõp rahvas k'au sinnä' tüühü. Sääil pidivä olõma korgõba' palga' ku muial ja saavat varahapa pensii pääl. Tiia-i mäantsit imemassinit sääil tetäs, a Petsere rahvas kõnõlõs, et sääil om «uraanat» ja õt liinal om väega suur ja illus matusõaid.

Augustih oll Petsere poodi saina pääl silt, õt angõ' kõigist võõrist tiidä', õt liinah omma' oppusõ'. Miilidsä' käve'ki' paar kõrda miika kõnõlamah ja meid kontrolmah ja ülest võtmah, a midägi hullõbat juhtu-s.

Keelest ja meelest

Õt mi tei tüüd rahvaluulõ arhiivilõ, sis mi puttu kokko rohkõba vanõbidõ inemistõga ja sääntsõdõga kiä umma kiilt ja seto miilt olõ-i ar unõhtanu'. Sibere seto' kõnõlõsõ' seto kiilt ja eesti kiilt mõista-i (Krasnojarski liinah om mõni Kuusõ Helvi eesti keele kursusel k'aunu', nuu' mõistva' kuigi võrd).

Meil Tiiduga om seto kiil suuh ja oll hüä inemisiga poldata'. Sai rohkõba viil seto kiilt kõnõlda ku mõnikõrd Kodo-Setomaal saatki'. Sibere noorõba' inemiseõ' omma' rohkõba harinu vinne kiilt kõnõlamma ja tüküse vinne keele pääl üle minemä. A om ka sääntsit naisi ja miilhi, kiä Krasnojarski liinah vindläisi keskel eläse' ja olõ-i umma kiilt sukugi unõhtanu'.

Nii ku arvadagi võit, kõnõldas külämaal parebahe ku rajoonikeskusõh vai liina lähkoh ja naase' kõnõlasõ' parebihe ku mehe'. Latsiga tüküse' kõik vinne kiilt kõnõlõmma, a Haidah om perrit, koh latsiga kah kõnõldas umah keeleh.

Määntsit laula Sibereh opõmi ja ülest võtimi ja mäantsit vannu tarkusi tiidä' saimi', tuust kiroda tõõnõ kõrd pikebält. ■